

B O G A N M E L D E L S E R

Einar Cohn: Økonomi og Politik i Danmark 1848-1875. G. E. C. Gad, København 1967. 213 sider. Pris: 28,60 kr.

Med bogen om den økonomiske og politiske udvikling her i landet i tiden 1848-75 har den tidligere chef for Det statistiske Departement ydet et nyt bidrag til sit betydelige arbejde med dansk økonomisk historie.

I politisk henseende er årene fra 1848 til 1875 jo tiden mellem enevældens afslutning og ministeriet Estrups tiltræden. I den økonomiske politik er det frem for alt perioden, hvor de liberale ideer takket være gennemførelsen af en række indenrigspolitiske mærkesager kunne notere et afgørende gennembrud.

Det var et kæmpemæssigt oprydningsarbejde, som i 1848 ventede systemskiftets liberale politikere. Samfundet, de overtog, var på kryds og tværs gennemvævet af statsreguleringer og andre restriktioner, der på mangfoldige måder hindrede en effektiv udnyttelse af landets produktionsapparat.

På landet havde forrige århundredes reformer ganske vist slået alvorlige huller i fæstesystemet. Men endnu var der 25.000 fæstere tilbage, endnu opretholdtes godsernes skatteprivilegier forholdsvis ubeskåret, og endnu havde en talrig husmandsklasse ikke mærket synderligt til reformbevægelsen. Håndværket og handelen fandtes ligeledes organiseret efter helt forældede linjer. Hensynet til købstædernes privilegier lagde vilkårlige begrænsninger for udøvelse af handels- og håndværksnæring også i landdistrikterne. I byerne hæmmede laugssystemet overgangen til produktion i mere industrielt tilsnit. Byernes særlige forbrugsafgift, portkonsumtionen, havde uddybet omkostningsforskellen mellem land og by. I virkeligheden var det ikke mange former for erhvervsdrift, det i 1848 stod befolkningen frit for at udøve.

Fra et helhedssynspunkt er det derfor ikke vanskeligt at forstå, at liberalismen med dens krav om restriktionsafvikling og fri konkurrence kunne fremstå som en lykkelig løsning på alt dette effektivitetsspild. Men i virkeligheden var løsningen ikke slet så ligetil. I det praktiske lovgivningsarbejde måtte ønsket om reformer hurtigt tørne sammen med hensynet til den hidtidige privilegiepolitikks velerhvervede rettigheder. Det stillede det ny folkestyre over for svære afvejningsproblemer, hvorunder den politiske frontstilling ofte blev trukket hårdt op.

Det er klart, at et begivenhedsforløb med så meget sammenvævet økonomisk-politisk konfliktstof har kunnet friste en forfatter som Einar Cohn med dennes mangeårige politisk-administrative erfaring og betydelige indsigt i økonomiske forhold. Forfatterens liberale grundsyn har utvivlsomt også virket som en spore til at tage fat på netop denne periode, hvor den økonomiske frigørelsesproces forløb i så lykkelig harmoni med fremskridtene i de økonomiske vilkår.

I forordet finder man forfatterens egen vurdering af sit forhold til det historiske stof. Det hedder herom: »Jeg har i dette skrift som ellers, hvor jeg har behandlet økonomiske og politiske spørgsmål, fulgt den ledetråd at søge baggrunden for og sammenhængen i begivenhederne klarlagt ved en så grundig iagttagelse som gørligt og først derefter at vurdere forhold og mennesker, og dette har nok medvirket til, at jeg af forskellige former for beherskelse er nået til at sætte selvbeherskelse højest».

Den læser, der på baggrund heraf ville vente et forholdsvis farveløst referat af et begivenhedsforløb, kan imidlertid trøste sig med, at selvbeherskelsen ikke helt har formået at tøjle et stærkt temperament. Bogens mange vurderinger af forhold og begivenheder er nu og da præget af en ganske stærk personlig kolorit, der er meget fasci-

B O G A N M E L D E L S E R

Einar Cohn: Økonomi og Politik i Danmark 1848-1875. G. E. C. Gad, København 1967. 213 sider. Pris: 28,60 kr.

Med bogen om den økonomiske og politiske udvikling her i landet i tiden 1848-75 har den tidligere chef for Det statistiske Departement ydet et nyt bidrag til sit betydelige arbejde med dansk økonomisk historie.

I politisk henseende er årene fra 1848 til 1875 jo tiden mellem enevældens afslutning og ministeriet Estrups tiltræden. I den økonomiske politik er det frem for alt perioden, hvor de liberale ideer takket være gennemførelsen af en række indenrigspolitiske mærkesager kunne notere et afgørende gennembrud.

Det var et kæmpemæssigt oprydningsarbejde, som i 1848 ventede systemskiftets liberale politikere. Samfundet, de overtog, var på kryds og tværs gennemvævet af statsreguleringer og andre restriktioner, der på mangfoldige måder hindrede en effektiv udnyttelse af landets produktionsapparat.

På landet havde forrige århundredes reformer ganske vist slået alvorlige huller i fæstesystemet. Men endnu var der 25.000 fæstere tilbage, endnu opretholdtes godsernes skatteprivilegier forholdsvis ubeskåret, og endnu havde en talrig husmandsklasse ikke mærket synderligt til reformbevægelsen. Håndværket og handelen fandtes ligeledes organiseret efter helt forældede linjer. Hensynet til købstædernes privilegier lagde vilkårlige begrænsninger for udøvelse af handels- og håndværksnæring også i landdistrikterne. I byerne hæmmede laugssystemet overgangen til produktion i mere industrielt tilsnit. Byernes særlige forbrugsafgift, portkonsumtionen, havde uddybet omkostningsforskellen mellem land og by. I virkeligheden var det ikke mange former for erhvervsdrift, det i 1848 stod befolkningen frit for at udøve.

Fra et helhedssynspunkt er det derfor ikke vanskeligt at forstå, at liberalismen med dens krav om restriktionsafvikling og fri konkurrence kunne fremstå som en lykkelig løsning på alt dette effektivitetsspild. Men i virkeligheden var løsningen ikke slet så ligetil. I det praktiske lovgivningsarbejde måtte ønsket om reformer hurtigt tørne sammen med hensynet til den hidtidige privilegiepolitikks velerhvervede rettigheder. Det stillede det ny folkestyre over for svære afvejningsproblemer, hvorunder den politiske frontstilling ofte blev trukket hårdt op.

Det er klart, at et begivenhedsforløb med så meget sammenvævet økonomisk-politisk konfliktstof har kunnet friste en forfatter som Einar Cohn med dennes mangeårige politisk-administrative erfaring og betydelige indsigt i økonomiske forhold. Forfatterens liberale grundsyn har utvivlsomt også virket som en spore til at tage fat på netop denne periode, hvor den økonomiske frigørelsesproces forløb i så lykkelig harmoni med fremskridtene i de økonomiske vilkår.

I forordet finder man forfatterens egen vurdering af sit forhold til det historiske stof. Det hedder herom: »Jeg har i dette skrift som ellers, hvor jeg har behandlet økonomiske og politiske spørgsmål, fulgt den ledetråd at søge baggrunden for og sammenhængen i begivenhederne klarlagt ved en så grundig iagttagelse som gørligt og først derefter at vurdere forhold og mennesker, og dette har nok medvirket til, at jeg af forskellige former for beherskelse er nået til at sætte selvbeherskelse højest».

Den læser, der på baggrund heraf ville vente et forholdsvis farveløst referat af et begivenhedsforløb, kan imidlertid trøste sig med, at selvbeherskelsen ikke helt har formået at tøjle et stærkt temperament. Bogens mange vurderinger af forhold og begivenheder er nu og da præget af en ganske stærk personlig kolorit, der er meget fasci-

nerende, men på den anden side nok også vil ægge til modsigelse.

Ironisk nok gælder det sidste måske ikke mindre nogle af de allermost lidenskabsløse nyvurderinger. Et fremtrædende eksempel i så henseende er forfatterens dom over den lange politiske strid om fæstesagen, hvor venstrefolkenes hårdnakkede krav om tvungen afløsning af det resterende fæstegods kommer ud for en ret hård medfart. Cohn er her af den opfattelse, at bondevennernes skarpe standpunkttagen i denne som i flere andre sager dækkede over manglende evne eller vilje til det praktiske politiske arbejde. Både Berg og Hørup foretrak efter hans opfattelse den abstrakte frem for den mere jordbundne politik.

Denne relativt hårde vurdering er forfatteren kommet til ved at lægge hovedvægten på fæstesagens rent økonomiske indhold, som han er tilbøjelig til at betragte som forholdsvis beskeden. Han finder således ikke holdepunkter for at antage, at fæstebondens økonomiske stilling var ringere end selvejerbondens. Endvidere peger han på, at fæstesagen takket være de gunstige landbrugskonjunkturer i 50'erne og 60'erne var godt på vej til at løse sig selv inden udløbet af den lange politiske strid herom.

På baggrund heraf finder forfatteren det tvivlsomt, hvorvidt det for denne sags skyld var hensigtsmæssigt af venstrefolkene at holde godsejerfløjen i et uafbrudt politisk beredskab. Den hårde linje, der blev anlagt, giver i alle tilfælde efter Cohns opfattelse »en forklaring omend ikke en undskyldning for Estrups 19-årige regime».

Byerhvervenes frigørelse for laugstvangen satte ikke i samme grad som på landet stærke politiske grupper i bevægelse. Det var her mere almindeligt anerkendt, at laugsordningen havde mistet sin mening som socialt og produktionsmæssigt system.

Resultatet blev, at restriktionsafviklingen i byerhvervene både skete hurtigere og blev relativt mere tilbunds gående end på landet. På den anden side var det dog ikke muligt at gennemføre så dybtgående indgreb som f.eks. næringsloven af 1857 helt uden at de berørte erhverv gav udtryk for tvivl og

frygt for fremtiden. Men i det hele gjorde de følgende års udvikling dog de pessimistiske profetier for købstædernes erhvervsliv til skamme. Spørgsmålet er så blot, om dette skyldtes, at liberaliseringens effektivitetsvirkning i sig selv var stærk nok til at kompensere for det konkurrencetab, som restriktionernes ophævelse utvivlsomt havde bevirket.

Cohn er noget forsigtig i sin vurdering af dette forhold. »Det lader sig ikke afgøre«, konkluderer han, »om indførelsen af næringsfriheden fremmede eller hæmmede den økonomiske udvikling, dertil har reformens reelle virkning ikke været tilstrækkeligt tungtvejende i forhold til samtidige bevægelser i priser, befolkningsforskydninger, udførselsmuligheder, kreditbetingelser m.v.». Forfatteren har her fat på det utvivlsomt rigtige, at erhvervsfrigørelsen kun var et enkelt blandt flere af tidens mange vækstbefordrende impulser, der tilsammen resulterede i, at de ventede tilpasningsvanskeligheder for de liberaliserede byerhverv forsvandt eller dæmpedes ned.

Taget som helhed var det en ganske gennemgribende liberalisering af samfundsstrukturen, man formåede at enes om, inden lovgivningsarbejdet i midten af 70'erne kørte fast i gold forfatningsstrid. Det er lykkedes forfatteren ganske godt at indfange og anskueliggøre denne periode, som med sine mange skelsættende begivenheder hidrog uhyre meget til omdannelsen af samfundet i mere bevægelig og effektiv retning. Som den eneste samlede fremstilling af dette økonomisk-historiske problemkompleks er bogen nyttig og inspirerende.

*Svend Aage Hansen**

*Professor ved Københavns Universitet.

J. J. Servan-Schreiber: Den amerikanske udfordring. Gyldendal, København 1968. 232 sider. Pris: 24,75 kr. (Gyldendals Uglebøger, nr. 214).

Den foreliggende bog er et agitatorisk politisk skrift og må vurderes som sådan, men den indeholder en række betragtninger